

בשנת בא תרתן אשדודה (ישעיה כ)

הפרק הקצר שלפנינו (ישעיה כ) הוא, שלא כרגיל, נבואה סתומה בתוך מסגרת של רקע היסטורי די ברור. הבהרת הרקע ההיסטורי תורמת, בדרך-כלל, הרבה להבנת הנבואה עצמה, אך לא כן במקרה זה. הדברים אמורים כאן כעשר שנים אחרי חורבן שומרון בשנת 721 לפנה"ס, וכארבעים שנה לפני כיבוש מצרים בידי אשור. היו כידוע שני כיבושים – של אסרחדון ושל אשורבניפל.

"בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה" (פס' א) – על המאורע הזה עצמו, או סדרת המאורעות הזאת, זורעות אור ארבע תעודות אשוריות מימי סרגון המפרשות את ההתרחשויות. נוסף עליהן יש תעודה מעניינת – שבר אסטלה של סרגון, שנתגלה בשנות הששים בחפירת אשדוד. אפשר לומר, שיש חמש תעודות היסטוריות חשובות המתארות את הדברים אשר לפנינו. הבה נסכם אפוא את סדר המאורעות המשמשים מסגרת היסטורית לנבואה קשה זו.

מלך אשדוד, עזירו, מרד בשלטון האשורי. הוא זמם, כפי שאומרת הכתובת האשורית, לחדול מלהעלות מנחה למלך אשור, תוך התקשרות עם שכניו. באו האשורים, כבשו את אשדוד, הדיחו את עזירו ממלכותו והמליכו במקומו את אחיו אחימתי, שכפי הנראה היה מנאמי אשור. אולם אחרי שעלו האשורים מן הארץ, מרד עם אשדוד באחימתי, הדיח אותו והמליך במקומו את ימני. חושבים היום שפירוש השם הזה הוא כי היה יווני, מנהיג או מצביא יווני מקפריסין או מארץ-ישראל, שביצר אחרי-כן את אשדוד, כרת ברית עם יהודה ועם פרעה, חזר ומרד באשור.¹ אז בא סרגון, כבש את אשדוד, עשה בה שפטים, ימני ברח למצרים. סרגון הפך את אשדוד למושבה אשורית. אותו ימני הוסגר אחרי-כן לאשורים על-ידי המצרים. הדבר קרה, כפי שמשער פרופ' תדמור, על רקע נפתולים שהיו אז במצרים בין המצרים עצמם, ששלטו בדלתא, במצרים התחתונה, ובין הכושים שירדו מן הדרום

1 [בדין שלאחר ההרצאה, העיר פרופ' ח' תדמור: "לבעיית פשר השם ימני. בשעתו היה הוגו וינקלר ששער ש"מני" הוא יווני. ולא עוד אלא יווני מקפריסין שלכד, לפי השערה זו את המלוכה באשדוד וכינויו 'יווני' דבק בו עד שהיה מעין שמו הפרטי. השערה זו, שנחקלה במחקר ורווחת בספרות המקצועית והכללית אינה מסתברת. וזה מן הטעם הפשוט ש"יווני" באכדית אינו Yamani כי אם Yamanaya. ואין להניח שהסופרים האשורים שגו בכגון זה. ועוד: לו היה יווני במוצאו סבורני שהיה הסופר המלכותי מדגיש זאת במפורש ובבהירות. נראה לי אפוא ש"מני" אינו אלא שם פרטי ארץ-ישראלי, בדומה לשמות ימין, ימיני... או כעין השם ימנה".]

וכבשו את מצרים. מסתבר שואחכארע (בוכוריס), שהיה הפטרון של ימני ושל המרד באשדוד, נוצח על-ידי שבאכא הכושי, ואותו שליט כושי מנצח הסגיר את המורד ימני לידי האשורים.

יש פה שני כיבושים אשוריים של אשדוד בזה אחר זה, ושלושה שליטים שהתחלפו; כל הדברים האלה אירעו בשנים 713–711 לפנה"ס. הרקע ההיסטורי של הדברים הוא ברור אפוא למדי, ואף-על-פי-כן נשאר תנבואה סתומה. הכתוב אומר: "בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה. בעת ההיא דבר ה' ביד ישעיהו בן אמוץ לאמר לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך, ויעש כן הלך ערום ויחף. ויאמר ה' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש. כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי ש ת ערות מצרים. ותתו ובשו מכוש מבטם ומן מצרים תפארתם" (כ, א–ה).

השאלה הראשונה המתעוררת כאן היא זו: אם הכתוב מצמיד נבואה הצמדה הרוקה כל-כך למאורע מסוים, "בשנת בא תרתן אשדודה", אנו מצפים לנבואה הנוגעת לכיבוש אשדוד או לגורל אשדוד, והנה אחרי כל הדברים האלה באה נבואה שעיקרה מצרים. אם הכתוב רוצה להינבא למצרים, למה הדבר הזה קשור בכיבוש אשדוד?

ומעניין, כמה מן החדשים מעירים, שאין הכתוב מסתפק בתאריך "בשנת בא תרתן אשדודה", אלא הואיל והכתרת היא ארוכה — "בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה", חוזר הוא לשם הדגשה: "בעת ההיא דבר ה' ביד ישעיהו בן אמוץ". אם כן, יש בוודאי סיבה להצמדה הזאת. מתעלם אני מפתרונות סרק כמו זה של סקינר,² המוחק את הביטוי הזה ואומר שהוא תוספת מאוחרת. הערה כגון זו אינה אלא אשליה, כי דבר צריך להיות הגיוני, בין אם נכתב בשנת 720, בשנת 701 או בשנת 650; אם הדבר איננו הגיוני, גם אם נכתב בזמן מאוחר יותר הוא נשאר בלתי הגיוני. "תוספת מאוחרת" אינה אפוא הסבר, כי אם התחמקות מפני הבעיה. כך, על כל פנים, במקרה זה שלפנינו. אין אנו פטורים מלהבין ולהסביר מדוע הכתוב מצמיד נבואת פורענות למצרים הצמד היטב לכיבוש אשדוד.

יש מפרשים, שהמרד של אשדוד פרץ ונתמך על-ידי גורמים מצריים. אבל אם כך, הנבואה לא היתה צריכה להיאמר דווקא "בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה", שהרי זה כבר ראשית הקץ של המרד האשדודי. אם הנביא מזהיר מפני הצטרפות אל המרד הזה של אשדוד כתמיכת מצרים, היה הדבר צריך להיאמר בראשית התקומות המרד. הרי השאלה במקומה עומדת: מדוע נבואת פורענות למצרים צמודה דווקא למאורע מסוים באשדוד?

השאלה השנייה היא — ובה התלבטו רבים, לרבות הפרשנות הקלאסית שלנו: מה טיב השק שנאמר עליו "לך ופתחת השק מעל מתניך"? איזה שק הוא זה? רד"ק אומר שישעיהו "היה לובש שק על גלות השבטים ומתאבל עליהם". אבל חורבן שומרון היה כעשר שנים לפני כן, וקשה להניח שעשר שנים התאבל הנביא. כפי הנראה התהלכו סברות מן הסוג הזה גם בימי רש"י, לפיכך הוא מעיר שאילו היה הנביא חגור שק מקודם, לזכר מאורע כלשהו,

J. Skinner, *The Book of The Prophet Isaiah, Chap. I-XXXIX (Cambridge Bible)*, 2
Cambridge 1909, p. 154

היה הכתוב מודיע לנו באיזה מקום שישעיהו נצטווה ללבוש שק. כיוון שזה לא נאמר בשום מקום, מניח רש"י שעניין השק קשור במאורע זה בפרקנו והריהו הולך בדרך של תרגום יונתן, המתרגם "ופתחת השק" – "ותיסר שקא", כלומר "חגר שק". רש"י אומר אפוא, שהנביא נצטווה כאן לחגור שק. ולמה זה נקרא "ופתחת"? אומר רש"י: "ופירוש 'ופתחת' כמו 'מפתחת פתוחי חותם' (שם' לט, ל) – לחגור שק בדיכוק [=במהודק] על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו". זהו פירוש דחוק מאוד, ההופך את המשמעות של "לפתח": "אל יתהלל חגר כמפתח" (מל"א כ, יא), "פתח חרצפות רשע" (יש' נח, ו), "פתחת שקי ותאזרני שמחה" (תה' ל, יב) פירושם לא לחגור אלא להתיר. כיוצא בזה בפרקנו, "ופתחת השק מעל מתניך" ודאי אין פירושו 'חגור שק היטב היטב', כי אם להיפך.

כמה מן החדשים, למשל גריי,³ אומרים שיש לפרש את השק הזה בעקבות הכתוב בזכריה יג שבו הוא מדבר על לבושם של נביאים בכלל, ושם הכתוב אומר (בפסוק ד): "והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען פחש". מפרש גריי ועוד אחרים, שהשק כאן בפרקנו הוא כינוי לאדרת השיער, הלבוש הנבואי הרגיל; "ופתחת השק" פירושו 'התפשט', בדומה ל"ונעלך תחלץ מעל רגליך". ואולם, לא מצאנו בשום מקום שאדרת שיער ושק הם היינו הך, ואילו היה הפירוש כך, היה צריך להיאמר "ואת לבושך פשוט מעליך". מדוע הוא אומר "השק"?

השאלה השלישית, שכל הפרשנות מתקשה בה, היא עניין שלוש השנים – "כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלוש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש". כמה מן הפרשנים שלנו הלכו בעקבות הטעמים, הפוסקים את הפסוק כך: כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף – אתנח; שלוש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש. "שלוש שנים" מוסב לפי זה ל"אות ומופת על מצרים ועל כוש", כלומר הפורענות שתבוא על מצרים תבוא בעוד שלוש שנים. הפרשנות הקדמונית יכלה לפרש כך, כי פרטי ההיסטוריה לא היו ידועים לה. כיום אנחנו יודעים כי כעבור שלוש שנים כלום לא קרה במצרים, כי כיבוש מצרים היה כארבעים שנה אחרי-כן. מצרים נכבשה בשנת 671 בידי אסרחדון, ואנחנו עומדים כאן בשנת 713. מן הראוי לציין, כי אסרחדון כבש רק את מצרים התחתונה, הדלתה, ואילו מצרים כולה נכבשה רק בידי אשורבניפל בשנת 664. אם כן, שלוש שנים אחרי הנבואה דבר לא קרה למצרים. לי נראה, שכאשר בעלי המסורה הטעימו את הטעמים כמות שהטעימו, לא נתכוונו לומר ששלוש השנים האלה הן עד מועד הפורענות, אלא כמו שיש תיקון סופרים יש תיקון נקדנים. הנקדנים רצו לרכך קצת את העניין של הלוח ערום ויחף של ישעיהו, שהטריד הרבה את הפרשנים העבריים. כדי להציל את כבודו של ישעיהו אמרו כמה מן הפרשנים שאין זה אלא חזון נבואי, ולא פעולה של ממש. אך בחזון הנבואה הלך הנביא ערום ויחף. ראשית המגמה הזאת היא, כפי הנראה, בטעמים האלה, המעתיקים את שלוש השנים למצרים וכוש, כדי למעט ולצמצם את "הלוח ערום ויחף". זהו מעין תיקון נקדנים, שאין בו כדי להבהיר את העניין כפשוטו.

שאלה נוספת: בפסוק ג נאמר: "ויאמר ה' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש

G. B. Gray, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Isaiah (ICC)*, 3
Edinburgh 1912, p. 345

שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש, ובפסוק ד: "כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש" וגו'. מה קרה פה בדיוק? ואימתי נאמרה הנבואה? כלום הלך הנביא ערום ויחף שלוש שנים ללא כל הסבר? סקינר מפרש שישעיהו הלך בירושלים שלוש שנים ערום ויחף; כאשר שאלו אותו, "מה פשר התנהגותך?", אמר ישעיהו: איני יודע; כעבור שלוש שנים אמר: עכשיו אסביר לכם מדוע נהגתי כך שלוש שנים. בצדק טענה הגברת יונה בר-מעוז בסמינריון שלי בשעתו, כי פירוש זה נוגד כל היגיון. מעשה מופת סמלי של נביא מרשים בשעת מעשה. כשנביא מתייצב ועושה משהו מתמיה, הכל שואלים וכל האוזניים קשובות לשמוע פשר דבר. ואולם, אם מעשה תמהוני הופך להיות הרגל ושגרה מברחת במשך שלוש שנים, שוב אין טעם ותועלת להסביר פשר הדבר, כי מזמן פגה ההתעניינות בו.

גריי סובר, שישעיהו הלך שלוש שנים ערום ויחף. כאשר שאלו אותו, מדוע נהג כך, ענה: על גורל אשדוד, אני מצטער על חורבן אשדוד, שכן בתקופה ההיא היה זה עניין אקטואלי. ואולם כעבור שלוש שנים חזר בו ואמר: טעיתי, לא על גורל אשדוד התאבלתי, ה' גילה לי עתה כי היה זה אות ומופת על מצרים, כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש. גם פירוש זה רחוק מן ההיגיון. אם נביא מתעתע שלוש שנים ואחרי-כן הוא בא אל הקהל ואומר 'סליחה טעיתי', אין לו הרבה סיכויים לזכות באמון. השומעים יאמרו: מי לידינו יתקע שעד עכשיו טעית ועכשיו אתה יודע את האמת?

נראה לי, שנקודת הכובד של הפרובלמאטיקה מונחת במהותו של השק. מה טיבו של שק זה, שמקודם לא נזכר ועכשיו נאמר לו לישעיהו שיפתח את השק מעל מותניו? רוב הפרשנים גיששו בעניין זה ושיערו השערות מוזרות, אף-על-פי שיצאו מתוך ההנחה הצודקת, ששק הוא סימן של אבל וישעיהו היה מתאבל על משהו. ואכן שק הוא סימן של אבל, כמפורש בכמה מקומות במקרא, כמו: "ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים" (בר' לז, לד), "והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר" (עמ' ח, י). ולעומת הללו, הכתוב: "פתחת שקי ותאזוני שמחה" (תה' ל, יב), כלומר פסק האבל.

לענייננו חשוב מאוד לזכור, שיש ללבישת שק במקרא עוד משמעות. במל"א כ, לא-לב, כאשר בן-ההדד נחל מפלה מידי אחאב, נמלט לתוך העיר שנהרסה וצבאו מובס והוא עצמו מוסגר בידי אחאב, נאמר: "ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך. ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן-ההדד אמר תחי נא נפשי ויאמר העודנו חי אחי הוא". למה חוגרים כאן שקים? השקים כאן הם סימן של הכנעה, של שברון לבב, של התמסרות, של ציפייה לרחמים. לא של אבל. האבל הוא לאחר הפורענות, השקים במקרה זה הם לפני הפורענות. חוגרים אותם מתוך סבר וסיכוי שהפורענות תתבטל. אלה הם שני דברים שונים לגמרי. כיוצא בו במל"א כא, כז, כאשר אליהו הנביא מוכיח את התוכחה הקשה שלו באוזני אחאב נאמר: "ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על כשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט". גם כאן לפני הפורענות. הנביא ניבא לו פורענות, אחאב נכנע, ובאמת הכתוב אומר בפסוקים כח-כט: "ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר: הראית כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע

מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו". גם פה השק הוא ביטוי מובהק לא לאבל, כי אם להכנעה ולתחנונים, כדי לקדם את פני הרעה, לקוות לכיטולה ולהינצל. כבוד הנשיא⁴ מביא ראיה מפרשה שכדאי להתבונן בה. במגילת אסתר בפרק ד, א נאמר: "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויצעק וזעק גדולה ומרה". ברור שמרדכי לבש את השק קודם המעשה, לפני הפורענות, כדי למנוע אותה. הכתוב מלמדנו שם במפורש שמרדכי לא נתיימשש מן הפורענות, לא השלים, אלא עשה הכל כדי למנוע את הרעה.

גם בספר יונה ראיה מפורשת: "ויתכסו שקים... ויקראו אל אלהים בחזקה... מי יודע ישוב ונחם האלהים..." (יונה ג, ח-ט). ברוח זו יש לפרש גם במל"ב ו, בפרשת מצור שומרון, כאשר שתי נשים נידונות לפני המלך והמלך קורע את בגדיו, רואה כל העם שהוא לובש שק מתחת לבגדיו. מה טעם? כי העם היה שרוי במצוקה, ולא־תחנונים ובקשת רחמים לבש המלך שק.

נשוב אל הסיטואציה ההיסטורית הברורה כל־כך כאן, בישיעה כ. התעודות האשוריות מלמדות, שהאשורדים מרדו בשנת 713 באשור מתוך הסתמכות על כמה משכניהם. "עזירו מלך אשדוד זמם בלבו כי לא יעלה עוד מנחה לאשור וישלח אל המלכים שכניו", כותב סרגון; שכנו המכובד של מלך אשדוד היה, כמובן, חזקיהו מלך יהודה, וכידוע חזקיהו היה שונא גדול של אשור. במל"ב יח, ז אומר הכתוב במפורש: "וימרד במלך אשור ולא עָבְדו". ולא עוד אלא שהוא מוסיף בפסוק ח: "הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר". סנחריב מעיד באמת כעבור עשר שנים, שחזקיהו היה מעורב במידה רבה במדיניות של ארץ פלשתים — הדיח שליטים והעביר שטחים ועשה כל מה שהיה יכול, כדי לתמוך באלמנטים האנטי־אשוריים ולדכא את האלמנטים הפרו־אשוריים. זה היה אמנם כעשר שנים אחרי כן. אבל מסתבר שגם קודם נהג כך. אם עזירו מלך אשדוד מרד באשור ושלח אל המלכים שכניו, הרי אחד השכנים העיקריים האלה היה חזקיהו מלך יהודה. קרוב לוודאי שחזקיהו תמך במרד של עזירו, ואולי לא רק תמיכה מוסרית. אין כמעט ספק שהיו מצויים בירושלים שליחי אשדוד מדי פעם והם היו אורחים רצויים אצל חזקיהו, כי חזקיהו היה בעל בריתם.

כל הפעילות הזאת, ששאבה את עיקר כוחה ואת בטחונה מן ההבטחות המצריות, נגדה את נבואותיו של ישעיהו הנביא ואת עמדתו. הוא היה נגד הביטחון במצרים וכל מה שמסתעף ממנו, כפי שאנו שומעים מפרקים ל-לא בספר ישעיה. ומסתבר שזו היתה דעתו גם קודם לימי סנחריב.

האשורים יצאו — כפי שהכתובת מודיעה — כדי לדכא את המרד באשדוד. אנחנו יודעים היום, כי היעד של האשורים היה אשדוד. אבל בימים ההם בירושלים נודעה רק העובדה (כפי שנביא אחר מנסח סיטואציה דומה שלושה דורות אחר־כך) "ומשחית גוים נסע יצא ממקומו" (יר' ד, ז), שהצבא האשורי יצא לכיוון ארץ־ישראל. לאן יפנה בדיוק והיכן יסתתים המסע האשורי, לא היה ברור. והנה מצאנו תיאור מחיריד מן הסוג הזה ביחזקאל כא, כג ואילך: "ויהי דבר ה' אלי לאמר. ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים לבוא חרב מלך בבל

4 [כאן היתה קריאת ביניים של נשיא המדינה ז' שז"ר ז"ל: "כמו במגילת אסתר"].

מארץ אחד יצאו שניהם ויד ברא בראש דרך עיר ברא. דרך תשים לבוא חרב את רבת בני עמון ואת יהודה בירושלם בצורה. כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. כימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה וגו'. הנביא מתאר כאן בצורה דראמטית שמלך בבל עולה על ארץ-ישראל, והנה לפניו שתי אפשרויות, לפנות לרבת עמון או לירושלים ועכשיו יפול הגורל על ירושלים.

משהו מעין זה קרה כ-130 שנה לפני-כן בשנת 713. מלך אשור יצא ממקומו. המורד היה אמנם עזירו מלך אשדוד, אבל התומך החזק ביותר והנכבד ביותר שלו היה חזקיהו מלך יהודה. אין לדעת לאן יפנה משחית הגויים, ואז עמד ישעיהו וחגר שק. אמנם הנביא הטיף כל הימים נגד הפעילות הזאת ואף איים כי תבוא רעה, אבל עכשיו, לאחר המעשה, הצבא האשורי קרב והולך. השק הזה אינו סימן של אבל, אלא סימן של הכנעה ושברון לבב, של תחנונים ובקשת הצלה לירושלים, בחינת אולי ירחם. והנה מה קרה? וכאן אני הולך בעקבות ידידי פרופ' תדמור, המניח שהמסע הראשון הזה היה בראשות תרתן, והמסע השני בשנת 711 היה בראשות סרגון עצמו. בא הצבא האשורי והדיח את עזירו המורד ממקומו והמליך תחתיו את אחיקמי אחיו, ובזה — כך מספרים האשורים — תם המבצע המלחמתי. הצבא האשורי הכניע את אשדוד ופנה מארץ-ישראל. היתה הרווחה בירושלים, כי הצבא האשורי יכול היה לעלות גם לירושלים ולעשות בה שפטים. ירושלים ניצלה, היתה הרווחה.

כדאי להזכיר סיטואציה דומה בתקופה מאוחרת יותר. נאמר בירמיה לו, ט: "ויהי בשנה החמישית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה בחדש התשעי קראו צום לפני ה' כל העם בירושלם וכל העם הבאים מערי יהודה בירושלם". יפה הובהרה סוגיה היסטורית זו במחקרי פרופ' אברהם מלמט.⁵ תעודה ארמית מעניינת וגם כרוניקה בבלית מלמדות, שאשקלון המורדת בבבל נפלה וחרבה באותה שנה. הואיל ויהויקים מלך יהודה היה פרו-מצרי ואנטי-בבלי, הוא היה אל-נכון בעל ברית או ידיד לאשקלון, והיה חשש גדול ומבוסס שהצבא שהחריב את אשקלון ימשיך ויעלה לירושלים. לכן נגזר הצום הזה בשנה החמישית בחודש פסלו, סמוך לכיבוש אשקלון. והנה כ-120 שנה לפני אותו יום חרדות בירושלים, היה מצב דומה מאוד בימי ישעיהו. הצבא האשורי עלה על אשדוד, וירושלים עצרה נשימתה. סביר היה — ואיננו יודעים מדוע זה לא קרה — שאחרי כיבוש אשדוד יפנו האשורים לירושלים אל עבר חזקיה, השכן התקיף ביותר התומך בעזירו מלך אשדוד. והנה הדבר הזה לא בא, הצבא האשורי גמר את מלאכתו באשדוד ונסוג.

בירושלים רפתה המתיחות, וכל החרדה הגדולה פגה והיתה הרווחה. והנה, כאן העוקץ של הנבואה. יש כאן הפתעה מחרידה שנועדה לזעזע את עם ירושלים שחזר לשאננותו. מה היא ההפתעה הזאת? נאמר לו: "לך ופתחת השק מעל מתניך". עד כאן מובן וטבעי. עד עתה

5 א' מלמט, "מלחמותיה האחרונות של ממלכת יהודה" בתוך: י' ליוור (עורך), היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, תל אביב חש"ד, עמ' 301–303; הנ"ל, "מכתב ארמי חדש לפרעה מימי ירמיהו", ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, טו (תש"י), עמ' 34–39; הנ"ל, "כרוניקה בבלית חדשה על מסעות נבוכדנאצר ליהודה", ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, כ (תשט"ו), עמ' 194.

היה שק על מותניך, ישעיהו, כי ביקשת רחמים, חרדת פן יעלו האשורים ויעשו לירושלים מה שעשו לאשדוד. עכשיו היתה הרווחה, "לך ופתחת השק מעל מתניך". אתה סבור, משום שהגיעה השעה לשמוח על הצלת ירושלים. אבל כאן באה התדהמה, והנבואה ממשיכה: לא כפי שאתה סבור כדי להחליף השק במלבושי כבוד, אלא "ונעלך תחליץ מעל רגליך" וגו'. במקום שק, לך ערום ויחף, כי לא ניצלה ירושלים כמו שההמון סבור, לא הגיעה השעה לשמוח, אלא אדרבא — האמת היא שהסכנה גברה שבעתיים, ולכן "הלך ערום ויחף" עכשיו. זה היה בשנת 713.

ואמנם אנחנו יודעים שאחרי שהומלך אחימתי, חזר עם אשדוד ומרד בו והמליך אחר תחתיו, אחרי-כן בא סרגון וכבש את אשדוד ועשה בה שפטים גדולים. הנביא ניבא זאת מראש, הזהיר שלא הגיע הזמן לשמוח. כוונת הנבואה היא: עד עכשיו היית חגור שק מתוך חרדה לגורל ירושלים, עכשיו לך ערום ויחף, כי המצב מסוכן יותר ומחריד יותר ממה שהיה עד כה.

הכתובת האשורית מספרת, כי לאחר שהמליכו את ימני באשדוד, שהיה גם כן מרדן אנטי-אשורי, שלח הלה שליחים לפלשת, ליהודה, לאדום ולמואב. האשורים מזכירים במפורש שכל אלה הצטרפו אל הברית שבראשה עמד פרעה; יש כאן כשלוש שנים בין 713 ל-711, ובהן הולך ישעיהו ערום ויחף כדי להזהיר את העם מלהצטרף למרד שהלך והתלקח וחזר והתלקח באשדוד, מתוך ביטחון בכוחה של מצרים. בא הנביא ואומר: לא רק אשדוד תחרב ותינגף, אלא גם מצרים המעוררת את כל הפעילות הזאת, "כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף".

למה הלך ישעיהו ערום ויחף? מפני שראה שבכבוש אשדוד ובהמלכת אחימתי לא נגמר העניין, שהאשורים ממשיכים לסמוך על עזרת יהודה, ויהודה ממשיכה להסתבך במרידות האנטי-אשוריות האלה ללא כל סיכויים. ומה פירוש הלך ערום ויחף שלוש שנים? [אִינוּ הכרח שהלך כן שלוש שנים רצופות מבלי הפסק יום או שעה ורגע" (ר"י כספי)]. הרי יש כאן פעילות מדינית ודיפלומטית אינטנסיבית. האשורים אומרים במפורש שִׁמְנֵי שלח שליחים ליהודה, וכוודאי לא פעם אחת. אולי לא שכנעו שליחי אשדוד את ירושלים, על-כן באה גם משלחת מצרית. מה עשה ישעיהו? מדי בוא משלחת כזאת לירושלים, התייצב בפניהם ערום ויחף ואמר: "כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף". אתם קושרים קשרים עם מצרים ואשדוד וכורתים אתן ברית כדי למרוד באשור, ואתם מצפים לישועה ולנצחונות. אני מזהיר אתכם שוב ושוב, לנוכח המשלחת הנמצאת כאן ונושאת ונותנת עם חזקיהו מלך יהודה, "כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש". כלומר, אותו הכוח, אותה המעצמה שאתם סומכים עליה, היא עצמה תיפול בידי האשורים. לא היה זה סתם מעשה סמלי נבואי סתום וממושך כי אם הפגנה לעת מצוא מול המשלחת האשורית או המשלחת המצרית. זה היה דבר מרשים, מחריד וקשה. מדינאים עוסקים במשא ומתן דיפלומטי ופתאום מופיע נביא ערום ויחף ואומר את דברו.

יש לשים לב לעוד דבר בפרק זה. יש נבואה שהיא התגלות בלתי אמצעית, ויש חלקים שאינם שייכים לגוף הנבואה, אלא ישעיהו — או תלמידו, או תלמיד תלמידו — הוסיף כדי להסביר את הדברים. הרי "בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור" ודאי אינו מגוף הנבואה, זוהי כותרת המסבירה את הנבואה. וכן המלים "ויאמר ה'" וגו'; כיוצא בזה

בפסוק ג ובפסוק ד. גוף הנבואה הוא: "כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים" וגו'. בשעת עריכת הפרק נוספה הפיסקה: "שלוש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש", ללמדך כי במשך תקופה של שלוש שנים חזר ושינן ישעיהו נבואה זו באוזני העם. שלוש השנים היו שנות תסיסה ותהייה בירושלים. ויכוח היה נטוש בחוגים המדיניים ביהודה, אם יש סיכויים למרד באשדוד אם אין. הפולמוס סער, האם אשדוד תוסיף ותמרוד, תחזור ותמרוד או לא. אם תחזור ותמרוד, האם כדאי לקשור אתה קשרים כמו שהיא מבקשת או לא. הדברים נשתנו חליפות, כפי שאנו יודעים היום מן התעודות האשוריות. עזירו הודח, אחימתי מלך תחתיו, אחימתי הודח, וימלוך ימני. ימני נמלט למצרים, אך במצרים התחוללה בינתיים תמורה, השליטים החדשים הסגירו אותו לאשור. כל התמורות הללו טלטלו את עם ירושלים ועוררו ויכוחים בחוגים המדיניים. על-כן הוסיף הנביא, או תלמידו, בעת עריכת הפרק: "שלוש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש". כלומר: דע לך, כל אותן שלוש השנים של התהיות והנפתולים ניסה ישעיהו להעלות את עם יהודה מעל לשיקולים ולטלטולים של הרגע. הוא הבהיר בנבואתו את האופק ההיסטורי לכל היקפו. כוונת הפיסקה הזאת לומר: דע מה שפעל ישעיהו, שבמשך כל שלוש השנים ההן כאשר באו מלאכי אשדוד, לא הגיב במונחים של הרגע, בנוסח של המדינאים אם כדאי להתקשר עם אשדוד או לא כדאי להתקשר אתה, אלא ניבא והסביר כי ההיסטוריה מוליכה לקראת התגברותה של אשור; מצרים היא בירידה, היא הולכת הלך וירוד, ויום יבוא... "ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים", ויש לנהוג בהווה לאור העתיד.

כפי שאנו יודעים היום, התקיימה נבואה זו כארבעים שנה אחרי-כן בימי אסרחדון, ואם הכוונה לכיבוש אשורבניפל — הרי כחמישים שנה. על-כן הורה הנביא במשך אותן שנים גורליות: לא כדאים כל הטלטולים האלה שאתם מיטלטלים, כל הנפתולים שאתם נפתלים נפתולי שווא המה. המגמה הכללית של מהלך ההיסטוריה היא שכל מה שקשור במצרים יכשל, ייחרב, יפול; אין טעם לדיונים ולוויכוחים. היום מולך מלך זה באשדוד, אתמול היה מלך אחר; היום נוטים לבטוח בהם, מחר יהיה הלך-רוח אחר — חבל על כל המבוכה הזאת. מהלך ההיסטוריה נקבע כבר: כל הנשען על מצרים יפול. כבר גילה ה' סוד העתיד לעבדיו הנביאים. אותו מאמר מוסגר של הכתוב "שלוש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש", בא להדגיש לאחר המעשה את חזונו המרחיק ראות של ישעיהו.

סוף הנבואה הוא: "וחתו ובשו מכוש מבטם ומן מצרים תפארתם", כלומר תבושו מכל הדברים שאתם עושים מתוך היסמכות על מצרים. יום יבוא — אמנם ירחק — והמצרים האלה עצמם יפלו. "ואמר ישב האי הזה ביום ההוא" — הביטוי הזה רומז (שלא כרעת כמה מן הפרשנים העבריים), שמפלת מצרים אינה צפויה בעתיד הקרוב אלא "ביום ההוא", זהו חזון רחוק. אבל יש לכוון את הדברים לפיו, "הנהגה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני אשור ואיך נקלט אנחנו".

בעניין "ישב האי הזה", כבר שיער מרטי — שביטוי זה הוא בעקבות הטרימינולוגיה האשורית. באחת הכתובות האשוריות, המתארת את הפעילות הדיפלומטית של האשדודים המבקשים בעלי-ברית בשכנותם, נאמר כי האשדודים המורדים פנו לכל יושבי חבל הים, כלומר לממלכות שונות בארץ-ישראל (השוכנת קרוב לים התיכון). ייתכן שישעיהו, המכיר

את הטרמינולוגיה הזאת, אומר "ישב האי הזה" והוא תרגום המליצה האשורית 'חבל הים', הכולל את יהודה וכל שכנותיה.⁶

זה ההבדל בינינו לבין הפרשנות הקלאסית: הפרשנות הקלאסית חיפשה איזה מאורע, איזו פורענות שאירעה במצרים שלוש שנים לאחר הנבואה הזאת. ניחשו דברים שונים כגון תרהקה וכו'. הם גיששו באפלה, כי כל התיעוד ההיסטורי המצוי בידינו עכשיו לא היה ידוע להם. עתה מסוגלים אנו להבין שבאותן שלוש שנים של תמורות ונפתולים, כשבכל רגע נע העם כקנה, היתה נבואת ישעיה גורם של יציבות ובהירות, באשר הראתה כי העולם הולך לקראת ניצחון אשורי גדול על מצרים. אותו ניצחון היה אמנם ארבעים שנה ומעלה אחרי-כן, אבל ישעיהו ניסה לחלץ את עמו מן הנפתולים של השעה לאור המהלך הכללי של ההיסטוריה.

כללו של דבר, זוהי נבואה קצרה ופרובלמאטית האומרת דרשני וחקרני. ודווקא לבני דורנו, שכן אנו יכולים עתה להתעמק בבעיות הטקסט הנבואי ובבעיות הרקע ההיסטורי כאחד.

[D. K. Marti, *Das Buch Jesaja*, Tübingen-Freiburg 1900, pp. 160-161] 6